

Litteratur i Bhutan

afforskningsbibliotekar, tibetolog Anne Burchardi

Konference

I Bhutans hovedstad Thimphu blev verdens første internationale konference om Bhutans litteratur afholdt i juni 2005.

Det Kongelige Bibliotek/Danida var involveret som sponsor for arrangementet, organiseret af Nationalbiblioteket i Thimphu (NLB). Konferencen markerede en vigtig milepæl for NLBs samarbejdsprojekt med Det Kongelige Bibliotek/Danida, og den profilerede NLB som en moderne institution med en unik litterær arv i international sammenhæng.

En traditionel Marchang-ceremoni til ære for de lokale guddomme markerede åbningen af konferencen. Under ceremonien påkaldes lokale guddomme som anmodes om assistance til at sikre arrangementets vellykkede gennemførelse. Herefter hældes alkohol og smeltet smør ud over en skål korn, som til sidst placeres udenfor bygningen som offergave.

Konferencen varede i tre dage og over 30 foredrag blev holdt på både tibetansk, dzongkha -Bhutans nationalsprog - og på engelsk. Fra Det Kongelige Bibliotek deltog direktør Erland Kolding Nielsen, Orientalisk og Judaistisk afdelings chef Stig Rasmussen, forskningsbibliotekar Anne Burchardi, samt Det Kongelige Biblioteks tidligere bevaringschef Jonas Palm og konservator Birgit Hansen. Professor Per Sørensen (Universitæt Leipzig), der sammen med Stig

Rasmussen fungerer som dansk samarbejdspartner for KB/Danida og NLB projektet, deltog ligeledes i konferencen.

Derudover var de internationale gæster professorer, forskere og bibliotekarer fra universiteter og forsknings-institutioner i USA, Frankrig og Tyskland, samt Indien, Japan og Thailand. Her skal særligt nævnes Gene Smith, direktør for Tibetan Buddhist Ressource Center i New York (www.tbrc.org), professor David Germano, University of Virginia og leder af The Himalayan Digital Library (www.thdl.org) samt Françoise Pommaret, forfatter af flere bøger om Bhutan.

De deltagende bhutanesiske forskere bidrog med interessante foredrag af høj kvalitet.

Bibliotekssamarbejde

NLBs næsten ti-årige samarbejde med Det Kongelige Bibliotek/Danida har bl.a. resulteret i en katalogisering af NLBs omfattende samling, i form af en database med over 100.000 titler, foretaget af lokalt ansatte på biblioteket, og desuden en mobil sektion som undersøger hvilke tekster der måtte befinde sig i Bhutans over 2000 afsidesliggende templer og klostre. Endvidere er adskillige forskningsprojekter, i form af oversættelser og udgivelser af bøger om bhutanesiske skikke og historiske personer, blevet gennemført. Jeg har selv haft stort udbytte af forskerudvekslingsordningen mellem bibliotekerne, som har givet mig mulighed for at forske i Bhutan i 2002, 2003 og igen i 2005.

Bhutanesisk litteratur

En meget stor del af den ældre bhutanesiske litteratur består af den tibetanske buddhismes grundtekster. Denne opdeles traditionelt i buddhistiske

Den berømte buddhistiske mester, Guru Rinpoche, der bragte buddhismen til Tibet og Bhutan i det 8. århundrede fejres med danse fem dage før fuldmåne i Thimphus centrale Tempelgård.

Disse lamaer udfører en art meditativ dans, synet af hvilken tillegges stor betydning. Derfor møder befolkningen talstærk op for at overvære religiøse danse.

Vogtere som Mahakala beskytter buddhismen mod negative indflydelser. Beskytterdansen symboliserer aktiveringen af den beskyttende energi.

tekster oversat fra sanskrit samt udlægninger og fortolkninger af disse skrevet af tibetere. Emnerne er overvejende buddhistisk filosofi, logik og metafysik samt buddhistiske ritualer og meditationsinstruktioner.

Da Bhutan ikke eksisterede som selvstændig stat før begyndelsen af 1600-tallet, udgør disse tekster en fælles litterær arv for Tibet og Bhutan, som indtil da havde været del af det sydlige Tibet.

Forfattere fra dette område (i retrospekt altså bhutanesere) bidrog til denne buddhistiske litteratur fra 1200-tallet og op til vore dage med tekster skrevet på tibetansk (tib.: *bod skad*, udtales bøkæ) i Bhutan kaldet „dharma sprog“ (tib. *chos skad*, udtales tjøkæ).

Som bekendt er en del af den tibetanske litteratur gået tabt i forbindelse med politiske og religiøse magtkampe i selve

Tibet, senest naturligvis kulturrevolutionen. Selvom bhutanesiske arkiver også har lidt tab ved jordskælv, ildebrande, oversvømmelser og borgerkrige, er der i Bhutan bevaret adskillige sjældne tekster, som er gået tabt nord for grænsen.

Udover de tekster som allerede befandt sig i området, da den selvstændige stat Bhutan blev grundlagt, drejer det sig om tekster bragt til landet som var - eller efterfølgende blev - forbudt i Tibet på grund af sekteriske stridigheder. I det hele taget har det sydlige Tibet - også kendt som Drukjul (tib.: *Brug yul*), Dragelandet eller Tordenlandet¹ - fungeret som tilflugtssted for mange prominente buddhistiske mestre, som gennem tiden - af den ene eller den anden grund - ikke ønskede at opholde sig i Centraltibet.

Sidst, men ikke mindst, drejer

Denne store Guru Rinpoche figur er indbugget og bemalet på en klippe i nærheden af Thimphu anses for at velsigne det omkringliggende landskab.

det sig om bøger medbragt af de over 6000 tibetanske flygtninge, som Bhutan modtog efter 1959. Det lyder måske mærkeligt at flygtninge skulle ønske at slæbe på bøger, men mange vigtige buddhistiske lamaer med omfattende biblioteker betragtede bøger som deres vigtigste ejendele.

I buddhismen betragtes bogen som en hellig genstand, repræsenterende Buddha selv. Det forklarer den omhu og

respekt med hvilken bøger behandles i buddhistiske kulturer, og jeg mener at dette udgør en væsentlig grund til at så mange vigtige buddhistiske tekster er blevet bevaret for eftertiden.²

Efter grundlæggelsen af Bhutan som selvstændig stat i 1600-tallet blev buddhistiske tekster fortsat forfattet, hovedsagelig af gejstlige bhutanesere, såvel som historiske beretninger og dokumenter, biografier

Punakha Dzong er en af Bhutans historisk vigtigste borge. Den tjener som vinterresidens for landets nationale forsamling af munke og er samtidig rådhus i distriktet.

o.s.v. indeholdende værdifuld information om Tibet og i særdeleshed om forholdet mellem Tibet og Bhutan.

I Bhutans tid som kongerige, d.v.s. fra 1907 og frem til vore dage, er ny litteratur kommet til.

To vigtige faktorer dominerer især den sidste halvdel af denne periode. Fra 1961 undervises der i engelsk i folkeskolerne og sproget bliver landets andet officielle sprog. Et resultat af dette er, at engelsk i dag tales af alle uddannede bhutanesere, og moderne litteratur bliver forfattet på engelsk.

For det andet bliver dzongkha i 1971 nationalsprog og samtidig landets første skriftsprog. Dzongkha er baseret på rigssproget talt i Vestbhutan.³

Dzongkha-skriftsproget er udviklet af en sprogkomité, baseret på det tibetanske skriftsprog (tib.: *chos skad*), med anvendelse af en særlig kalligrafi kaldet *Løjig* (tib.: *lho yig*, „sydlige bogstaver“). De trykte

bogstaver er dog identiske med tibetanske bogstaver. Retskrivningen er til dels identisk med, og til dels baseret på, tibetansk.⁴

Med kendskab til tibetansk er det altså ikke så svært at læse dzongkha, mens kendskab til tibetansk ikke nødvendigvis hjælper en til at forstå landets mange talesprog.

I de seneste årtier er en forbausende mængde ny litteratur blevet udgivet på engelsk og dzongkha. Det er interessant, at moderne forfattere samtidig bevæger sig langt ud over de traditionelle - overvejende buddhistiske - litteraturgenrer, og er begyndt at skrive underholdende skønlitteratur. Denne udvikling foregår parallelt i tibetansk litteratur. Den moderne litteratur både i Kina og i de tibetanske eksilsamfund er blevet hvermands eje, i modsætning til tidligere tider, hvor litteratur - og uddannelse i det hele taget - var klosterverdenens eksklusive domæne.

Efter at adskillige biler var faldet i floden ved Wangdi Phodrang Dzong blev disse otte helligdomme - (på tibetansk: mchod rten) - opstillet i nærheden for at „vende“ stedets energi og forhindre flere ulykker.

Folketro og Buddhisme

På ovennævnte konference fokuserede adskillige lokale bhutanesiske forskere naturligt nok deres indlæg på en betydningsfuld kulturbevarende faktor, nemlig folketroens litteratur. Denne er traditionelt en overvejende mundtligt overleveret litteratur, men forskerne tog i denne sammenhæng udgangspunkt i nedskrevne liturgier fundet i gamle manuskripter.

Før vi kigger nærmere på et par eksempler, vil det være nyttigt at opridsе forholdet mellem folketro og buddhisme i Bhutan.

Folketroens oprindelse dateres af visse bhutanesere til den dag, jorden og himlen blev til. Hvor der har været menne-

sker, har der været tro (af nogle kaldet overtro) centreret omkring det altafgørende samspil mellem menneske og natur.

I det tibetanske kulturområde - herunder Bhutan - opererer man med et omfattende galleri af naturkræfter, elementarånder, guddomme eller afguder. Her vil jeg kort omtale et par af disse, som fra en vesterlændings synspunkt muligvis kan sidestilles med en slags - mere eller mindre - personificeret tilstedeværelse af energi.

Lu (tib.: *klu*) opholder sig i og ved vand, d.v.s. i floder, søer, vandløb og ved brønde. Det er vigtigt ikke at forurene kilder, fordi *lu* også er forbundet med velstand og rigdom.

Njen (tib.: *nyen*) befinder sig i

atmosfæren og tit i træer. Derfor kan man ikke bare fælde træer uden at forhandle med disse ånder først. *Sadag* (tib.: *sa bdag*) er jordejere og kan blive provokeret, hvis man graver i jorden. *Tsen* (tib.: *btsan*) befinder sig i klipper og sten. Hvis de bliver „tæmmet“, fungerer de som vigtige beskyttere af de omkringliggende bygninger. *Gjalpo* (tib. *rgyal po*) er bjergguder og dominerer hele området, hvor det pågældende bjerg ligger.

Det gælder til enhver tid om at være på god fod med disse kræfter, idet selve ens overlevelse som menneske er betinget af deres velvillige indstilling overfor individet.

Derudover, hvis man ønsker en god høst, succes i sine forehavender, sundhed, rigdom o.s.v., udføres forskellige ritualer for at tiltrække sig naturkræfternes opmærksomhed og velvilje.

Men hvad har alt dette med buddhisme at gøre? Det korte svar er: „Det har intet med buddhisme at gøre“. Formålet med buddhismen er at befri individet for lidelse ultimativt, mens folketroens ritualer har til formål at forbedre ens situation midlertidigt. Førstnævnte fokuserer på et mål hinsides den betingede eksistens, mens sidstnævnte søger at forbedre den betingede eksistens.

Når dette er sagt, ser vi at mange kulturer bibeholder deres gamle folketro også efter buddhismens indtog. Forklaringen er nok den, at de to områder, altså midlertidig og ultimativ lykke, ikke udelukker hinanden. I praksis supplerer de hinanden. Derfor indgår der tit påkaldelser til lokale guddomme i buddhistiske tekster i Tibet, Bhutan, Himalayaområdet og Thailand.⁵ Omvendt kan buddhistiske autoriteter⁶ også påkaldes for at gøre mere jordbundne forehavender lykkebringende.

Eksempler på folkelitteratur

Tanjin Dorji fra Bhutans Ministry of Education, The Curriculum & Professional Support Division, præsenterede på konferencens anden dag et eksempel på sidstnævnte i form af en sang, som synges når et hus bliver bygget.

Man skal ikke undervurdere vigtigheden af sådanne ritualer i forbindelse med husbygning i Bhutan. Den nok vigtigste ceremoni er indvielsen af selve byggegrunden. Her skal *sa dag* - jordånden - pacificeres. Herefter er der mange vigtige regler der skal overholdes. Bl.a. er konstruktionen af indgangen til huset af yderste vigtighed. Dimensionernes indbyrdes forhold er f.eks. afgørende for, hvorvidt husets kommende beboere vil få et lykkeligt liv i huset.

Tanjin Dorjis manuskript gengav ordlyden til den sang der skal synges, mens mudderet til væggene stampes hårdt. Hertil anvendes trærammer hvori mudderet placeres, og mens det stampes eller slås hårdt ved hjælp af forskellige stokke, synges denne sang. Teksten priser de buddhistiske lærde som bragte buddhismen til Bhutan, den priser nationens grundlægger Zhabdrung, og den beskriver hvorledes det træ vælges der anvendes til trærammernes konstruktion. Teksten kombinerer altså buddhistiske elementer med praktiske elementer.

Samme dag holdt Dorji Penjore, forsker ved Center for Bhutan Studies, foredrag om liturgien til et årligt ritual, under hvilket en vigtig lokal guddom påkaldes.

Han forklarede at denne guddom angiveligt hævner sig frygteligt på dem, som undlader at fejre den på behørig vis.

Festlighederne udgør en slags „Thanksgiving Feast“, idet den falder lige efter rishøsten i den niende bhutanesiske måned. Guddommen '*od de gong jan*' anses for at være ansvarlig for rigdom, veltilpas-

Eksempel på eminent træskærerarbejde ved restaurering af Gangtey klostret nær De Sorte Bjerge.

hed, held, langt liv, sundhed, en god høst, og dermed holder den også disses modsætninger på afstand.

Den er samtidig overordnet guddom for en lang række mindre kraftfulde lokale guddomme, og der er krav om at disse er pacificeret på forhånd. Ikke alene det, men så længe festivalen varer, må der ikke udføres buddhistiske ritualer i landsbyen. Ikke desto mindre starter ritualet med en påkaldelse af De Fem Buddhaer.

Selve ritualet består af en såkaldt *Sang-* (tib.: *bsang*) ofring. Dette er en røg-ofring, der udføres for at rense området ved hjælp af en velduftende røg, som regel fra enebærbuske.

Singye Namgyel, forstander ved The National Institut of Education, Paro, fremlagde et tredje manuskript som beskriver udførelse af en ceremoni kaldet „De Fire Hundrede“. Dette anvendes i tre forskellige sammenhænge: 1. For at gavne de levende, 2. for at gavne de døde og 3. for at opnå success generelt.

„De Fire Hundrede“ henviser til, at man i forbindelse med denne liturgi ofrer 100 smørlamper, 100 ritualkager, 100 ler-afstøbninger og 100 dejfigurer. Ofring af 100 smørlamper foretages for at fjerne uvidenhedens mørke med visdommens lys, de 100 ritualkager kan enten være ofringskager, eller de kan repræsentere diverse gud-

domme. De 100 lerfigurer er miniature-udgaver af helligdomme i form af stupaer, og de 100 lerfigurer kan enten bruges som velsignelsesobjekter eller som en slags løsepenge, der tilfredstiller skadevoldende ånder.

I sit foredrag omtalte Singye Namgyel forholdet mellem disse ofringer og buddhismen. Et væsentligt aspekt af denne ofringsceremoni - som praktiseres over hele Bhutan i større eller mindre grad, afhængig af offerbringerens økonomiske formåen - er gavmildhed. At være gavmild er en meget central faktor for en buddhist. Det siges, at hvis man er gavmild, vil man altid have nok, og man vil være tilfreds med det man har, både i dette og fremtidige liv. Interessant nok understregede Singye Namgyel, at troen på naturånder o.s.v. ikke er i overensstemmelse med en dybere indsigt i Buddhismen. Her siges det rent faktisk, at ydre dæmoner blot er manifestationer af eller i sindet. De har ingen selvstændig eksistens.

Baseret på dette kan man udlede, at naturånder eksisterer for den, der tror på deres eksistens. Men selv store buddhistiske mestre, som utvivlsomt er klar over dette, forsømmer ikke at vise respekt overfor denne relative begrebsverdens eksistens.

Et positivt resultat af folketroen i Bhutan viser sig rent praktisk i form af respekt for naturen. Således er landet

Løver af denne slags indbygget i klostrets fire hjørner beskytter Gangtey klosteret mod onde ånder fra de fire verdenshjørner.

blevet sparet for systematisk skovhugst, og forurening er stort set ukendt i landet.

Som genre er den bhutanske folkelitteratur endnu temmelig ukendt i resten af verden, men de lokale forskeres studier af deres egen kultur er begyndt at spille en vigtig rolle i internationale Bhutanstudier. Konferencens foredrag vil blive udgivet i bogform i den nærmeste fremtid.

Alle fotos af Bjørn Blangsted Henriksen

Noter

¹ *Druk* (tib.: 'Brug) Da man mente, at torden var forårsaget af en drage i himlen, refererer *druk* også til en drage. Navnet stammer fra grundlæggelsen af det kloster i Tibet, hvorfra Bhutans nationale buddhistiske tradition, den såkaldte Drukpa Kagy (tib.: 'Bruk pa bka' brgyud) stammer.

² Se Anne Burchardi „Tibetanske Bøger - Et indblik i hvorledes Tibets litterære kulturarv overlever i dag“ i *Magasin* 16. årg. nr. 3. september 2003 s.14-18.

³ Landets øvrige 24 forskellige talesprog, tilhørende de sino-tibetanske, tibeto-burmanske, himalaiske, Tibeto-kanauri, sprog-

grupper, har hver især mange dialekter, men har intet skriftsprog.

⁴ C.T. Dorjii, hand-out p. 30 Bhutan Conference, 2005.

⁵ Se f.eks. Prins Peter: „Tibetan Oracles in Dharamsala“ pp.327-334 i Ligeti, L. ed.: *Proceedings of the Csoma de Köros Memorial Symposium Held at Mátrafüred, Hungary*,

24-30 September 1976, Budapest, Akadémiai Kiadó. Her beskrives hvorledes et orakel konsulteres af buddhistiske gejstlige.

⁶ Det kan være tidligere buddhistiske mestre, altså historiske personer. Det kan være forskellige Bodhisattvaer eller Buddhaer, som påkaldes fra andre dimensioner.